

מבוא לסוציולוגיה - שיעור מספר 7 – המשך תאוריית הקונפליקט

<שים לב – תוספות והבהרות לדהנדרוף וקולינס נמצאות בסיכום המעודכן של שיעור קודם (מספר 6)>

אסכולת פרנקפורט – ניאו מרקסיזם

זוהי קבוצה שהטביעה את חותמה במחשבה האירופית והיוותה חלק חשוב מהתורה ה"ניאו מרקסיסטית" בשנת 1923 ייסדה קבוצת חוקרים צעירה, עליה נמנו מקס הורקהיימר, אריך פרום¹, תיאודור אדורנו והרברט מרקוזה. את המכון למחקר חברתי בעיר פרנקפורט. עם עליית היטלר לשלטון עברה פעילות הקבוצה לארה"ב ולאחר המלחמה חלקם חזרו לגרמניה.

אריך פרום

החברה הגרמנית עברה אז שינוי מהיר ממסורת למודרניות והוא השתמש בכך כדי להסביר את התופעה של הנאציזם. הוא התבסס על דמות הסמכות (ע.ע. וובר) ודמויות

סמכותיות מצד אחד ומצד שני הנטייה של בני המעמדות הנמוכים, שעברו תהליך מהיר של עיור, להמנע ממרחב האפשרויות החדש שהעניקו להם החיים המודרניים ולחפש זהות קהילתית ומקור של סמכות שיפטור אותם מהצורך ל"התמודד" עם האפשרויות החדשות שעמדו לרשותם.

אדורנו

לעומת פרום, אדורנו, חשב שאישיות סמכותית היא תוצר מובהק של מערכת קפיטליסטית ושל סוציאליזציה (תהליך של חינוך לחברה שמתחילה מרגע שתינוק נולד) במסגרת המשפחתית. כשהוא דיבר על הפנמה של תהליכי למידה באמצעות המשפחה – ההפנמה כוללת דעות קדומות, היעדר סובלנות, נטייה לקונפורמיות, משמעת וציות עיוור. זהו נסיון להסביר איך יכולה אישיות כריזמתית אחת (היטלר) לסחוף אחריה אומה שלמה למלחמת עולם ולהשמדת עם.

תרבות מערבית

ככאלה שנחשפו בגיל מאוחר יחסית לתרבות המערבית חלק משמעותי מעיסוקם מוקדש לביקורת התרבות המערבית, לפי אדורנו – המוזיקה הפופולרית היא בעצם מכשיר של שעבוד, היא מחנכת למכנה משותף מאוד נמוך ומספקת לאדם אשלייה של שחרור רגשי, לפי טענתו – גם הג'ז, שהחל כמחאה נגד המוזיקה הפופולרית, הפך לאחר מכן לחלק מאותו ממסד שיצא נגדו.

הרברט מרקוזה

בספרו האדם החד מימדי. מתאר מרקוזה את השפעת הטכנולוגיה וההתפתחות המודרנית על האדם כפרט. יחד עם המשמעות הפוליטית של צריכה בלתי נגמרת על ידי החברה המודרנית, לפי דעתו הצריכה משרתת אינטרס קפיטליסטי משום שהיא מגבירה את הייצור והאדם משועבד לה (דוגמא קלאסית – אופנה, לא משרתת צורך אמיתי חיוני אלא צורך להשתייך ולהיות דומה לאחרים, על פי תפיסת המציאות המוצגת לאינדיבידואל דרך פרסומות וכו', במובן זה – זהו צורך כוזב) לדעתו, הציווים הטכנולוגיים והתרבותיים הם אחידים וחד מימדיים, בשעה שנתנים תחושה של רבגוניות ואפשרות של בחירה בין ריבוי אפשרויות. הוא מבחין בין צרכים אמיתיים שנובעים מהתפתחות וניצול אופטימלי לבין צרכים כוזבים הנכפים על הפרט כדי לדכא אותו.

עקרונות גישה הניאו מרקסיסטית:

¹פסיכולוג שקישר בין מבנה האישיות של בני המעמדות הנמוכים בגרמניה לבין מבנה החברה הגרמנית. מחברם של הספרים "מנוס מחופש" (1941), אמנות האהבה (1956) ועוד רבים

- מדגישה את הדיאלקטיקה² שבין הבסיס החומרי של המציאות, לבין רעיונות המושפעים ממנה וחוזרים ומשפיעים עליה. ישנה אידאולוגיה, שמשפיעה של החברה גורמת לשינוי בה ובחזרה החברה משנה את האידאולוגיה.
- גישתם עומדת בניגוד לדטרמיניזם³ המרקסיסטי, אין בה יסוד אוטופי, אך יש בה בקורת חברתית.
- הגותם משלבת את גישותם של מרקס ופרויד, באמצעותן הם מציעים הסבר לתופעות שונות בחברה המודרנית. פרויד רלוונטי להסבר דמות הסמכות כתוצאה של השפעה של המבנה המשפחתי.

המלצה לקריאה – ספר: "מנוס מחופש"

יורגן הברמס – ממשיכה של אסכולת פרנקפורט בימינו:

- מדגיש את ההבדל שבין הקפיטליזם הליברלי הקלאסי, הפועל על פי עקרונות השוק, לבין הקפיטליזם של ימינו (יותר נכון - 1950) המאורגן על ידי המדינה, ונתון למשברים בלתי פוסקים.
  - במקום מודל השוק ותחרות הוגנת – יש כיום תביעות חומריות מצד קבוצות לחץ בחברה יחד עם התאגדויות ענק ואינטרסים של המדינה המווסתות את השוק. (ראשית חשיבה במונחים של גלובליזציה)
  - השליטים נהנים מהלגיטימציה של טכנולוגיה חדשה ומדע, המשמשים כאידאולוגיה שנועדה להצדיק את המצב הקיים.
  - הוא מתאר את המדינה ככפייתית וכמשפיעה על כל אורחות החיים ומדגיש את השינוי החברתי אשר הוא תוצאה של קונפליקטים ומשברים
  - על פי גישתו הניאו-מרקסיסטית הוא רואה את חשיבותו של הבסיס החומרי, את הגדרת המעמד על יסוד תהליכי הייצור ואת השפעתו הרבה של הרכוש הפרטי.
  - גם הוא מדגיש את העובדה שהתרבות והאידאולוגיה הופכים מקור ללגיטימיות של השולטים, המבקשים לשמור על הקיים ולמנוע שינוי.
- צורת חשיבה זו מתאימה לעידן בו רוב חברות הגדולות שייכות במידה רבה למדינה.

ביקורת על התיאוריה

הביקורת על תיאוריית הקונפ' היא שהיא הזניחה את הסדר והיציבות (מנגנונים שיש בהם הלימה), בדיוק כפי שנאמר נגד הפונק' שלא נגע בקונפליקט ושינוי. טענו נגדה גם שהיא רדיקלית מבחינה אידאולוגית, בדיוק כפי שאמרו על הפונק' שהוא שמרני בגישה שלו.

תיאוריות הקונפליקט מפותחות ומתוחכמות פחות מן הפונק'. אולי משום שהן היו תיאורייות נגזרות (מתוך הפונק')

² דו שיח, ויכוח שמטרתו להוביל להסכמה
³ חשיבה שמובילה לפתרון אחד מובנה וחד משמעי

פרדיגמת האינטראקציה הסימבולית

תאוריות החליפין - Exchange Theory

ג'ורג' הומנס (1910-1989) - George Homans

חליפין התנהגותי

נקודת מבט של מיקרו – הבסיס לסוציולוגיה חברתית (דנה באנשים כפרטים ומבינה את כלל החברה דרכם).
רקע היסטורי – הסוציולוגיה החברתית התפתחה בארצות הברית על רקע השינויים החברתיים שעבר העם
האמריקאי כתוצאה מחיסולם של האינדיאנים כתוצאה מההשתלטות האמריקאית .

הנחות יסוד:

- בני אדם רציונאליים מטבעם ובעלי אינטרסים מגוונים.
- אנשים חותרים להשגת מטרותיהם, באופן שהנאותיהם היינה מרביות וסבלם מזערי.
- אנשים מנסים להגדיל את אפשרויות רווחיהם.
- אנשים ממשיכים לעשות את מה שנוכחו שהביא להם רווח בעבר וחזלים מלעשות את מה שגרם להם הפסד. (=אלמנט של לימוד)
- כדי להבין את התנהגותו של האדם, יש ללמוד את היסטוריית הרווחים וההפסדים בהם התנסה במהלך חייו.
- על הסוציולוג להתמקד בדפוסי החיזוק ולא בתודעה, במבנים או במוסדות החברתיים. רואה את האינטרס האישי כראשון בחשיבות ואת המבנים והמוסדות
- החליפין כולל משאבים חומריים ושאינם חומריים ובכללם סמלים.
- ההסבר לתופעות החברתיות ובכלל זה לחליפין, אינו בתרומתם למערכת אלא במשמעותם עבור האנשים המעוניינים להגדיל את רווחיהם.
- לגישתו, ההסבר לכל התנהגות אנושית טמון במניעים פסיכולוגיים ובפעולותיהם של הפרטים. אולם, אין היא מספקת הסבר למקורו של עקרון זה. הוא מניח זו כהנחת יסוד
- פעולות הגומלין בין בני האדם יימשכו כל עוד התגמולים שהם זוכים להם, יעלו על המחיר המשולם על ידם.
- אדם יחדל לשנות התנהגותו כאשר יגיע לנקודת שיווי משקל בין התועלת למחיר. צריך שיהיה חוסר איוון חיובי כדי שאדם ימשיך בפעילות מסוימת (הוא מרוויח יותר ממה שהוא משקיע) גישה זו מבטאת ביקורת על העיסוק הפונקציונאלי במערכת.

עקרון הצדק ההקצאתי (Distributive Justice) עקרון הצדק ההקצאתי הוא מושג בסיסי בתיאוריית החליפין- משמעו ההפרש בין ההשקעה לבין התמורה המתקבלת בגין ההשקעה. עקרון זה מבוסס על רעיון ההגינות שביחסים בין אישיים(וזהו גם החולשה של התיאוריה הזו). ללא הגינות לא יכול להתקיים סדר חברתי. משמעו שהאדם הרציונאלי יבחן תמיד האם כדאי לו להשקיע בדבר מסוים – אם ימצא פער לטובתו בין ההשקעה לבין התמורה, יחסי החליפין ימשכו. אם לא ימצא פער בין ההשקעה לתמורה, לא כדאי יהיה לו להמשיך בחליפין.

פיטר בלאו (1918-2002) - Peter M. Blau

חליפין מבני, הנחות יסוד:

- בשונה מהומנס, אשר נטה להסתפק בצורות הבסיסיות של ההתנהגות החברתית, בלאו, שאף לשלב אותן עם אינטראקציות ברמה המבנית והתרבותית.
- לגישתו, הבנת ההתקשרויות הבסיסיות בין בני האדם, מספקת את הכלים להבנת מבנים חברתיים מורכבים יותר.

- את הקשר הנוצר בין בני האדם הוא מכנה "משיכה חברתית" והיא מתעוררת כאשר הקשר ביניהם מתגמל. כאשר לכל אחד מהצדדים יש אינטרס להמשיך את הקשר
- בעל כוח הוא זה שאחרים תלויים בו בשל יכולתו לתגמל אותם. זהו חוסר איזון בסיסי בכך שיש "בעל כוח"
- התיאוריה של בלאו מציגה שני גורמים הבאים לידי ביטוי בעת החליפין:
  - הדדיות – לכל הצדדים יש תועלת באינטראקציה
  - חוסר איזון – הבדלי כוח בין המשתתפים. והבדלי הכוח האלו אינם פוגעים בהדדיות, כל צד מקבל יותר ממה שהוא משקיע
- הכוח שמידתו אינה קבועה, קושר בין בני האדם בפעילות גומלין הנמשכת כל עוד המחיר לחלש כדאי. באופן פרדוקסלי, דווקא הבדלי הכוח שנוצרים בין בני האדם הם אלו שגורמים להמשכיותה של פעולת הגומלין ומונעים את הפסקתה
- **דוגמא:** אם אני בעל הון ומפסיד כסף, משמע נחלש, עלי להוריד את המשכורות של העובדים, בנקודה מסוימת - אני נחלש עד הנקודה שבה לעובדים כבר לא כדאי לעבוד עבורי, כי הם עברו את הנקודה שבה הרווח עולה על ההשקעה. זאת אומרת שברגע שאני אאבד את המקום החזק יותר (יעלם הבדל הכוח), תיפסק גם פעילות הגומלין.
- האיזון בחליפין יכול לבוא לידי ביטוי בשתי צורות:
- איזון חיובי - זהו מצב בו נשלט מקבל יותר ממה שהוא משקיע, לכן כדאי לו להמשיך בחליפין (למשל אני עובדת בביח"ר מרויחה סכום כלשהוא שלפי דעתי לא אקבלו במקום אחר, לכן אני כנשלטת, מקבלת השכר במקום הנוכחי, ואמשיך לעבוד בו כי המצב כדאי לי).
- איזון שלילי - זהו מצב בו הנשלט מקבל פחות לעומת מה שהוא נדרש להשקיע (אני עובדת באותו ביח"ר מקבלת שכר כלשהוא ואני יודעת כי במקום אחר אוכל לקבל יותר בעד אותה עבודה). במקרה כזה כאשר האיזון הוא שלילי, זהו מצב בו יחסי החליפין עשויים להגיעו לידי סיום, מכיון שלא יהיה כדאי לי יותר להמשיך ולהשתכר פחות ממה שאני חושבת שאוכל לקבל במקום אחר.

כשיש בסיס להמשכיות ביחסים נוצרת שגרה ונוצר דפוס של תלות הדדית, גם אם היא איננה מאוזנת. כך נוצרות נורמות הנותנות לגיטימציה למצב נתון. באופן כזה נוצרות התאגדויות בין בני אדם הפועלות על פי דפוסי חליפין אשר אינם מצטמצמים למרכיבים ספציפיים. באופן זה – בלאו מתמודד עם נושא החליפין בקנה מידה גדול כמו גם החליפין בקנה מידה קטן, כפי שהציג אותו הומנס.

- בלאו מבחין בין חליפין **כלכלי** לחליפין **חברתי**: בעוד החליפין הראשון מתבסס על מחיר ידוע ומוסכם, החליפין השני מבוסס על התחייבות מוסרית. יחסים שהתחילו מאינטרס אישי יזכו להמשכיות בזכות האמון ורגש הכרת התודה, המחליפים את השאיפה להשגת מירב התועלת.
  - יש בהסבר זה התייחסות לצדק ההקצאתי (Distributive Justice) שהומנס דיבר עליו, ובלאו מראה כיצד ההנחות הפסיכולוגיות והכלכליות צומחות מתוך החליפין עצמו.
  - בלאו מניח כי האדם הוא רציונאלי ופועל משיקולי רווח והפסד.
  - יחד עם זאת, הוא מדגיש את אפשרות היווצרותם של נורמות, מחויבויות, אמון והכרת תודה החודרים למערכות היחסים ומשפיעים עליהן תוך שהם מחליפים את השאיפה להשגת מירב התועלת.
  - אולם, למרות היסוד הרגשי ביחסים החברתיים, הם מתקיימים בסופו של דבר על פי חישובי רווח והפסד.
- החישוב הוא הבסיס והגרעין של הסדר החברתי.